

ŽELJKO TOMIČIĆ

NA TRAGU BJELOBRDSKE KULTURE U KALNIČKOM PRIGORJU

UDK 718:739.2:904"10"
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
Primljeno: ožujak 1993.
Received: March 1993

Željko Tomičić
HR - 10000 Zagreb
Institut za arheologiju
u Zagrebu
Avenija Vukovar 68

Autor obrađuje srednjovjekovno groblje na redove u blizini potkalničkog sela Popovec u zaleđu Križevaca. Vrednujući tvarne nalaze, pretežito ukrasne tvorevine, prikupljene tijekom ranijih obilazaka terena, odnosno poljodjelskih radova, a posebice tijekom tri arheološke kampanje skromnoga opsega, autor tipologijskom analizom određuje prilično precizan kronologijski okvir trajanja pokopavanja pokojnika u groblju kod sela Popovec. Autor, dalje, pripisuje nalazište nizu sinkronih grobalja bjelobrdске kulture otkrivenih u međurječju Drave, Dunava i Save. Ta groblja na redove zorno su predočenje tvarne kulture autohtonoga pučanstva, koje je potkraj 11. stoljeća, dakle neposredno prije uključanja prostora zapadnog dijela savsko-dravskog međurječja pod mađarsko vrhovništvo i prije uspostave biskupije u Zagrebu, naseljavalo i prostore Kalničkog prigorja. Groblje Bjelobrdске kulture kod sela Popovca ocrta segment duhovnosti male srednjovjekovne zajednice na svršetku vladavine posljednjih hrvatskih kraljeva.

Prepoznatljivo na temelju osebujna krajobraza u kojem dominira impozantan gorski trup Kalnika, ispresjecan vodenim tokovima i pripadajućim rebrastim reljefom s nizom blagih brežuljaka što prema istoku prelaze u plodne nizinske zone, Kalničko prigorje specifična je ekološka zona u kojoj je arheološkim istraživanjima potvrđen tisućljetni slijed života. Pored prostranih nizinskih plodnih zona predodređenih za poljodjelski način života, zasvjedočena još tijekom neolitika¹, kao izrazite agrarne površine iskazuju se reljefne stepenice s prisojne, južne padine Kalnika koje su kontinuirano naseljavane tijekom prapovijesti², antike³ i u srednjem vijeku.⁴

Odavna je nekolicina pokretnih nalaza prikupljenih, zahvaljujući sretnim okolnostima, uz seoski puteljak na jugozapadnoj padini brežuljka Bregi sjeverno od potkalničkog Popovca skrenula pozornost arheologa prema gorskoj dolini na prisojnoj padini grebena Kalnika (tab. I., 1). Prigodom rigolanja obližnjih vinograda i oranica s istočne i zapadne strane seoskog puta koji vodi prema nedalekim vinogradima, zemljoradnici iz sela Popovca su nailazili na brojne ostatke ljudskih kostura i pokretne nalaze koji su jasno upućivali na postojanje starog groblja. Prije drugog svjetskog rata, točnije rečeno 1934. godine, zemljoradnik Josip Koretić iz sela Popovca, kbr. 15, prigodom rigolanja vinograda istočno od seoskog puta

prema vinogradima na kaloti brijega, naišao je na dva prstena pletena od brončane žice. Te nalaze J. Koretić je prodao pokojnom liječniku Wagneru u Bjelovaru ali o njima nisu sačuvani odgovarajući podaci. U veljači 1959. godine sakupljač starina, umirovljeni pravnik iz Zagreba, M. Funtak, darovao je Arheološkom muzeju u Zagrebu karičice sa S-petljom i jednu lijevanu naušnicu (tab. III., 1). Učestali arheološki nalazi bili su poticajni za organiziranje prvih sondažnih istraživanja na ovom nalazištu, koja je 1959. godine poduzela Slavenka Ercegović, uz pomoć tadašnjeg muzejskog preparatora Mate Tadjana, u šljiviku Valenta Koretića iz sela Popovca (tab. IV.), te na oranicama zapadno od seoskog puteljka. Sondiranja na oranicama, koje su zbog dugotrajnog oranja bile snižene, nisu potkrijepila podatke prikupljene prigodom anketiranja pučanstva, o postojanju uništenih grobova i mnoštva nalaza. Nasuprot tome sondama A i B iskopanim u šljiviku V. Koretića potvrđeno je postojanje groblja s relativno jako oštećenim skeletima koji su registrirani na dubini od oko 0,50 m. Dokazana je orijentacija pokojnika u smjeru zapad-istok, tj. licem okrenutim prema izlasku Sunca.

U otkrivenome, djelimice uništenom ženskom grobu, sa svake strane glave pokojnice nađene su po tri srebrne karičice sa S-petljom tipa I.-II. (tab. III., 2, 1-6). Istom prigodom S. Ercegović objelodanila je i jedan primjerak brončane karičice sa S-petljom (tab. III., 2, 7) i lijevane grozdolike rustikalne inačice volinjske naušnice tip 17b (tab. III., 2, 8). Na temelju rezultata obilaska terena, anketiranja pučana sela Popovca, organizirana sondažna iskopa, a posebice otkrivenih pokretnih nalaza S. Ercegović je podnijela sažeto izvješće u sklopu kojeg je logički pretpostavila nazočnost ranosrednjovjekovnog groblja⁵. Groblje je potpuno ispravno pripisala bjelobrdskoj kulturi ali ga je vremenski uvrstila u široki okvir 10. i 11. stoljeća⁶. Naknadni slučajni nalazi, te pokusna iskopavanja tijekom 1983. i posebice 1988. godine potkrijepili su prve spoznaje o karakteru ovog nalazišta i odredili preciznije vremenske okvire unutar kojih je obavljeno pokopavanje na položaju Bregi kod sela Popovec.

U proljeće 1983. godine dobrovoljnim radom zemljoradnika, vlasnika okolnih parcela, istesani su, očišćeni i uređeni obostrani zemljani profili uz seoski puteljak prema vinogradima na kaloti brežuljka zvanog Bregi, te je tom prigodom Vilim Koretić obavijestio djelatnike Gradskog muzeja Križevci o ostacima dotad nepoznatih grobova⁷. Manja skupina karakterističnih bjelobrdskih ukrasnih tvorevina prikupljenih tijekom izlaska na teren 1983. godine u profilu seoskog puta u blizini kojeg su prije 1959. godine organizirana prva arheološka iskopavanja, potakla su Zorana Homena, arheologa Gradskog muzeja Križevci, da pokusnim sondiranjem dopunski istraži zonu u šljiviku Valenta Koretića. Riječ je o slučajno prikupljenim ostacima ogrlice od perforiranih facetiranih poliedričkih perli od ametista, fluorita i stakla, te bušenih kauri pužića, odnosno o jednom lijevanom rustičnom, pomalo deformiranom križiću (tab. III., 1, 6-7). Valja istaknuti da su dijelovi ogrlice registrirani uz lubanju pokojnice koja je, uz kosture još tri daljnja pokojnika prepoznata kao ostatak groba u profilu uz obje strane puta.⁸ O rezultatima pokusnih istraživanja dao je autor iskopavanja vrlo sažeto terensko izvješće, koje je u većoj mjeri proširilo predodžbu o opsegu bjelobrdskog groblja na položaju Bregi kraj Popovca.⁹ U dvije pokusne sonde otkriveni su daljnji segmenti groblja koji su go-

vorili o njegovu opsegu i karakteru. Naime, u sondama koje smo na priloženom situacijskom planu groblja obilježili slovima C i D (tab. IV.) otkriveni su kosturi pokojnika koji su označeni kao grobne cjeline broj 3 i 5 (tab. V, 1, 2).

Spoznaje dobivene obilaskom terena nalazišta, te prigodom pokusnih sondiranja 1983. godine, navele su Z. Homena na tvrdnju, kako je riječ o srednjovjekovnom slavenskom groblju.¹⁰ Istraživanja koja je Gradski muzej Križevci planirao organizirati na ovom nalazištu već 1884. godine nisu, nažalost, obavljena, tako da je u razdoblju do 1988. godine uslijedilo ponovno devastiranje lokaliteta. Naime, 1987. godine uski seoski put je strojem, tj. bagerom proširivan i tom prigodom su, nažalost, uništeni svi grobovi koji su se još mogli istražiti u profilima s obje strane puta. Nametala se prirodna nužnost nastavka istraživanja koje je tijekom lipnja 1988. organizirao autor ovih redaka. O tim istraživanjima objelodanjena su zbirna izvješća u kojima su izneseni temeljni pokazatelji o opsegu arheološkog zahvata, karakteru nalazišta, otkrivenim antropološkim i arheološkim nalazima.¹¹ Tom prigodom nije se autor istraživanja detaljnije osvrnuo na svekoliki arheološki fundus, koji je u cjelokupnom proteklom razdoblju prikupljen na ovom bjelobrdskom nalazištu Kalničkog prigorja. Prije nego se detaljnije osvrnemo na nj i vrednujemo ostavštinu srednjovjekovnog groblja na položaju Popovec-Bregi iznosimo sažete podatke o rezultatima arheološke kampanje organizirane tijekom 1988. godine.

Ciljevi istraživanja u 1988. godini bili su utvrđivanje opsega, karaktera i što točnijeg vremenskog određenja nalazišta. Istraživanja su obavljena sustavom pokusnih sondi sveukupne površine 47m². Na priloženom situacijskom planu pokusne sonde istraživane tijekom 1988. godine označene su slovima E-H (tab. IV.). Većim istraženim blokom veličine 7,5 x 4,5 m obuhvaćene su i sonde istraživane tijekom 1983. godine. Nakana istraživanja bila je definiranje terenske situacije, tj. rasporeda grobnih cjelina u zahvatu istočne strane poljskog puta. U prethodno očišćenom istočnom profilu proširenog puta koji povezuje selo Popovec s vinogradarskim objektima na Bregu otkriveni su tragovi dviju grobnih cjelina, koje su odredile cjelokupan tijek arheoloških istraživanja. U istraženju zoni otkriveno je tijekom 1988. godine sveukupno 5 novih grobnih cjelina, koje su na situacijskom planu groblja označene brojkama 1, 2, 4, 6 i 7 (tab. IV.). Prethodno, tijekom 1983. godine otkriveni grobovi, označeni na spomenutom planu brojkama 3 i 5 (tab. IV.), upotpunjuju broj otkrivenih grobnih cjelina na 7. Analiza pokazuje da je riječ o segmentu jednoslojnog seoskog groblja u kojem se jasno prepoznaju tri otkrivena reda pokopanih pokojnika (tab. V., 1 i 2). Pokopavanje pokojnika obavljano je u prostu zemljanu raku uz orijentaciju u smjeru zapad-istok, tj. licem pokojnika prema izlasku sunca. Otkrivena su tri groba u kojima su pokojnici bili žene (1, 2 i 3), u jednom je registriran kostur muškarca (5), dok su u tri groba (4, 6 i 7), pokopana djeca (tab. V., 1 i 2). Prosječna dubina ukopa pokojnika u jednostavnu grobnu raku iznosi oko 1 metar (tab. V., 1). U pet slučajeva (2, 3, 4, 5 i 7) podlaktica lijeve ruke položena je na trbuh ili u karlicu pokojnika (tab. V., 2). Grobni nalazi u funkciji priloga registrirani su samo u grobnoj cjelini broj 2 i 3 (tab. VI.). Riječ je o nalazima srebrnih i brončanih karičica sa S-petljom, koje su po tri sa svake

strane glave pokojnice ukopane u grobu broj 2, odnosno kao prsten od brončane karičice odlomljene S-petlje na desnoj ruci pokojnika u grobu broj 3, koji je 1983. godine otkrio Z. Homen (tab. VI.).

Istraživanja obavljena tijekom ljeta 1988. godine odredila su istočnu granicu groblja koja se protezala u šljiviku V. Koretića. Naime, sve one smještene istočnije od velikoga istražnog bloka bile su arheološki sterilne, pa logički valja pretpostaviti da je upravo ovdje određena i istočna granica groblja. Zapadni dio groblja uništen je, kako proširivanjem seoskog puta, tako i višegodišnjim izoravanjem poljoprivrednih parcela zapadno od njega. Zacijelo, riječ je o relativno malom seoskom groblju u kojem su pokojnici ukopavani u pravilne redove. Valja pretpostaviti da je površina tog groblja iznosila oko 1 hektar, pa ako se primijene statistički pokazatelji dobiveni tijekom dosadašnjih istraživanja, koji dokazuju pojavu jedne grobne cjeline na oko 4 m², onda možemo pretpostaviti postojanje oko 200-250 grobova. Ako je pretpostavljeni podatak točan, onda je malobrojno jednoslojno groblje rezultat postojanja odgovarajućeg ruralnog naselja u okolici ukopišta. Većina grobova je tijekom proteklog vremena sve intenzivnijom intervencijom čovjeka u njegovu prirodnu okruženju *de facto* devastirana. Arheološki zahvati obavljani na ovom nalazištu tijekom kampanje 1959. i 1988. godine uspjeli su ipak spasiti djelić slike o ovom nalazištu. Daleko cjelovitiju predodžbu o ovom nalazištu, posebice u svezi s vremenskim okvirom unutar kojeg je obavljeno pokopavanje pokojnika u srednjovjekovnom groblju na položaju Bregi daje podrobno vrednovanje karakterističnih nakitnih tvorevina. Stoga u nastavku iznosimo rezultate toga dragocjenoga vrednovanja.

Na temelju vrednovanja cjelokupnog fundusa inventara, unatoč njegova skromnog fundusa, koji je, jamačno, rezultat nedovoljno opsežnih arheoloških istraživanja u proteklom razdoblju, stvorena je kronologijska slika ovog nalazišta. Podrobna analiza grobnog inventara omogućila je oblikovanje vremenskog okvira unutar kojeg je nekoć organizirano pokopavanje pokojnika u sklopu groblja na položaju Bregi kod sela Popovca. Kao solidna podloga za oblikovanje takova okvira pokazale su se pojedine nakitne skupine koje su registrirane na nalazištu, kako tijekom ranijih obilazaka terena prije 1959. godine¹² i prije istraživanja 1983. godine¹³, tako posebice, na temelju rezultata tri dosadašnja arheološka pokusna iskopavanja 1959.¹⁴, 1983.¹⁵ i 1988. godine¹⁶. Među analiziranim nakitnim skupinama izdvojili smo karičice sa S-petljom tipa I.-II., potom lijevanu grozdoliku naušnicu tipa 14a, ogrlicu od poliedričnih perforiranih perli od poludragog kamena ametista i fluorita (tip 41), lijevanu rustikalnu naušnicu volinjskog tipa (17b) i, konačno, olovni rustično radeni križić s perforiranim krakom (tip 45).

Karičice sa S-petljom koje su prema Gieslerovoj tipologijskoj shemi podijeljene u skupinu velikoformatnih, označenih kao tip I., odnosno maloformatnih tipa II., tvore unutar dravsko-savskog međurječja najčešću ukrasnu tvorevinu bjelobrdске kulture¹⁷. Naime, na spomenutom zemljopisnom prostoru registrirana je pojava karičica tipa I.-II. na sveukupno 49 nalazišta¹⁸. Naše analize groblja u Bijelom Brdu II. dokazale su nazočnost karičica ovog tipa tijekom sve tri lokalne faze posjedanja ukopišta¹⁹. Isti slučaj je i s pojavom karičica sa S-petljom tijekom sve tri faze posjedanja bjelobrdskog segmenta groblja na položaju Ptuj-Grad²⁰. Karike

tipa I.-II. u savsko-dravskom međuprostoru javljaju se vrlo rano, zacijelo već prije početka manifestiranja bjelobrdске kulture, odnosno prije početka rane faze I. stupnja bjelobrdске kulture²¹. Ne ulazimo na ovom mjestu u podrobniju analizu pojave ove ukrasne tvorevine, koja je u znatnom broju nazočna u inventaru staro-hrvatskih grobalja u istočnojadranskom prostoru. Ovom prigodom nalaze karičica otkrivene u inventaru bjelobrdskog groblja kod sela Popovca okvirno smo uvrstili od rane faze I. stupnja do u kasnu fazu II. stupnja bjelobrdске kulture (tab. VII.), a u tom kronološkom rasponu slijedio je pojavu nakitne skupine tipa I.-II. i Giesler na velikim grobljima na redove u susjednoj Transdanubiji.²²

Usamljeni nalaz lijevane grozdolike naušnice tipa 14a (tab. III., 1, 5) jest, zacijelo, prežetak iz neke starije faze posjedanja groblja kod sela Popovca. Naime, naša kartiranja grozdolikih naušnica tipa 14 na prostoru međurječja Save i Drave dokazala su nazočnost ove osebujne nakitne tvorevine na 25 nalazišta bjelobrdске kulture.²³ Ondje su naušnice tipa 14 registrirane pretežito tijekom najranijih faza posjedanja nalazišta, koje su u pravilu sinkrone ranoj fazi I. stupnja bjelobrdске kulture prema apsolutno-kronologijskoj shemi koju je predložio njemački arheolog Jochen Giesler. Osobito učestale su naušnice tipa 14 u zapadnom dijelu savsko-dravskog međurječja, dok je njihova nazočnost u istočnom dijelu međuprostora znatno rjeđa.²⁴ Važno je konstatirati, da se grozdolike lijevane naušnice tipa 14 javljaju prije ostalih varijanti naušnica, primjerice onih tipa 15, 16 i posebice tipa 17. Naušnica tipa 14a javlja se u vukovarskom groblju na položaju Lijeva bara tijekom druge lokalne faze posjedanja ukopišta.²⁵ Ta faza sinkrona je fazi I. stupnja bjelobrdске kulture. Unutar druge faze posjedanja eponimskog groblja Bijelo Brdo II. registrirana je također pojava inačica naušnica tipa 14b s inventarom primjerenim svršetku I. stupnja bjelobrdске kulture.²⁶ U groblju Ptuj-Grad naušnice tipa 14a javljaju se tijekom faze Ptuj I., dakle tijekom početka posjedanja bjelobrdskog segmenta ukopišta koje je sinkrono ranoj fazi I. stupnja bjelobrdске kulture.²⁷

Giesler je grozdolike lijevane naušnice tipa 14, te nešto mlađe tipa 15 i 16, obilježio pojmom prijelaznih oblika, koji se javljaju još prije početka bjelobrdске kulture oko 950. godine i egzistiraju do po prilici svršetka rane faze I. stupnja bjelobrdске kulture, dakle do oko 1030. godine.²⁸ Kronologijski položaj grozdolike naušnice tipa 14a prikazan je na preglednoj tipologijskoj tabeli nalaza groblja kod sela Popovca (tab. VII.).

Problematici ogrlica od perforiranih facetiranih poliedričkih perli od ametista i fluorita označenih u Gieslerovoj tipologijskoj shemi kao tip 41a, posvećivala je mađarska srednjovjekovna arheologija dosta pozornosti. Ogrlice ovog tipa smatrao je B. Szöke relativno rijetkom pojavom i datirao ih u drugu polovicu, odnosno posljednju četvrtinu 11. stoljeća, te u 12. stoljeće.²⁹ Nasuprot tom mišljenju iznio je Szöke B. Miklos tu ideju, kako je u navedenom razdoblju bilo *de facto* samo doba cvata ove nakitne skupine. U nekim područjima, naime, ogrlice tipa 14a pojavljuju se već tijekom prijelaza iz 10. u 11. stoljeće, odnosno u prvoj polovici 11. stoljeća, navodeći kao primjer groblja Sárbogárd-Tringertanya, Nové Zamky i Székesfehérvár.³⁰ Giesler je ogrlice od poliedričkih perforiranih facetiranih perli uvrstio u kasni razvojni stadij. Pritom je dokaze crpio na grobljima Transdanubije

na kojima je provodio podrobna horizontalno-stratigrafska istraživanja.³¹ Na temelju analize groblja Halimba-Cseres Giesler je izveo konstataciju, da se perle tipa 41a-b u apsolutno kronologijskom smislu donekle javljaju i tijekom kasne faze II. stupnja bjelobrdske kulture. Općenito je Giesler sklon da masovniju pojavu ogrlica tipa 41a smjesti u kasnu fazu II. stupnja bjelobrdske kulture.³² Ovu tezu potkrijepila su i naša kronologijska istraživanja u svezi s ogrlicama od poliedričkih perli tipa 41a.

Naša kartiranja pojave ogrlica od perli tipa 41a pokazala su njihovu rasprostranjenost na području savsko-dravskog međurječja na nalazištima u Sv. Jurju u Trnju u Međimurju,³³ Ciganki³⁴ i u bjelobrdskom groblju kod sela Popovca.³⁵ U nastavku se osvrćemo na rezultate horizontalno-stratigrafskih istraživanja pojave ogrlica tipa 41a u sklopu ovih nalazišta. U nekolicini grobnih cjelina naseobinskog groblja na redove u međimurskom selu Sv. Juraj u Trnju registrirana je nazočnost ogrlica tipa 41a. Ogrlice s poliedričkim perforiranim perlama od ametista i fluorita otkrivene su u grobnim cjelinama broj 5, 6 i 8.³⁶ U grobnoj cjelini broj 5 uz facetirane perle tipa 41a javlja se jedna srebrna maloformatna karičica s narebrenom S-petljom tipa II., te perforirani, ponešto oštećeni šestokraki zvjezdoliki brončani privjesak, koji smo obilježili kao tip 46.³⁷ Ovaj grob pripisujemo kasnoj fazi II. stupnja bjelobrdske kulture. U grobnoj cjelini broj 6 javlja se ogrlica tipa 41a u kombinaciji s jednim primjerkom srebrne lijevane naušnice volinjskog tipa varijante 17b, te kasnim oblikom prstena tipa 35.³⁸ Nalazi volinjske naušnice i prstena tipa 35 određuju inventar grobne cjeline broj 6 u kasnu fazu II. stupnja bjelobrdske kulture.

U novije vrijeme ogrlice tipa 41a od facetiranih i perforiranih poliedričkih perli od ametista i fluorita otkrivene su u grobnim cjelinama broj 1 i 3 naseobinskog groblja na redove nedaleko podravskog sela Ciganke.³⁹ Ondje se javljaju u kombinaciji s maloformatnim karičicama s narebrenom S-petljom tipa II. i ogrlicama-đerdanima tipa 39-40, pa smo skloni njihovom uvrštavanju u drugu lokalnu fazu posjedanja groblja, koja je sinkrona kasnoj fazi II. stupnja bjelobrdske kulture.⁴⁰

Na temelju iznesenih rezultata naše analize horizontalno-stratigrafskih odnosa ogrlica tipa 41a unutar inventara groblja u Sv. Jurju u Trnju i kod sela Ciganke u mogućnosti smo precizno odrediti njihov položaj unutar kasne faze II. stupnja bjelobrdske kulture.

Skloni smo i slučajni nalaz perli od ogrlica tipa 41a s nalazišta kod potkalničkog sela Popovec uvrstiti u kasnu fazu II. stupnja bjelobrdske kulture, kako se to razabire iz tipologijsko-kronologijske tabele nalazišta (tab. VII.).

Primijećeno je u inventaru groblja Sv. Juraj u Trnju, Ciganka i Popovec, da se poliedričke fluoritne i ametistne perle pojavljuju redovito u kombinaciji s perforiranim kauri-pužićima ili kauri-pužiće srećemo same u inventaru nekih grobnih cjelina, primjerice u grobu broj 9 kod sela Ciganke.⁴¹ Pojava kauri-pužića registrirana je u groblju Bijelo Brdo II,⁴² Kloštru Podravskom,⁴³ Mahovljanima,⁴⁴ Gomjenici,⁴⁵ i Mačvanskoj Mitrovici.⁴⁶ U većem broju susrećemo ih u inventaru dječjih grobova, kako nam to zorno svjedoče primjeri grobne cjeline broj 40 u Gomjenici,⁴⁷ grobne cjeline broj 4 u Mahovljanima,⁴⁸ vjerojatno grobne cjeline broj 202 u

Bijelom Brdu II., te grobne cjeline broj 9 u groblju kod sela Ciganke nedaleko Slatine.⁴⁹ Na tu znakovitu pojavu upozoreno je već u svezi s njihovim nalazom u Bosanskoj krajini,⁵⁰ te groblju Sarbogard.⁵¹

Pojedinačne bušene kauri-pužice ili ogrlice radene od njih susrećemo vrlo rano. Njihova pojava navodi se u svezi sa Skitima i Sarmatima, a po mišljenju nekih mađarskih arheologa u Karpatskoj kotlini kauri-pužici se ponovno udomaćuju doseobom Mađara i ondje ih susrećemo u staromađarskim grobljima Alfölda.⁵² U Transdanubiji se kauri-pužici javljaju do posljednje trećine 11. stoljeća.⁵³

U prilog tvrdnji o ranoj pojavi kauri-pužica unutar nakitnog registra staromađarskoga kulturnog kruga govori nekolicina grobnih cjelina grobalja u Bolšie Tigani na rijeci Kami u Kazanu u Rusiji. Ondje nailazimo na kauri-pužice kao dijelove ogrlica u ratničkom grobu broj 8, ženskim grobovima broj 19 i 21, te u dječjem grobu broj 45.⁵⁴ U populaciju koja pokopava pokojnike unutar areala groblja u Bolšie Tigani dospjeli su kauri-pužici importom iz južnih krajeva. Na isti način su ogrlice od bušenih kauri-pužica i u međurječje Drave i Save dolazile kao importirana roba s područja Prednjeg Istoka.

U eponimskom groblju Bijelo Brdo II. primijećena je pojava kauri-pužica na ogrlicama u grobnim cjelinama broj 15, 78, 93, 107 i 113, odnosno u dječjem grobu broj 202. Grobnu cjelinu broj 93 u mogućnosti smo uvrstiti u ranu fazu I. stupnja bjelobrdске kulture, dok su grobne cjeline broj 78 i 113 uvrštene u svršetak I. stupnja bjelobrdске kulture.⁵⁵ U tom kontekstu osobito je važna grobna cjelina broj 113 u kojoj je nađen srebrni denar kralja Andrije I. (1046.-1061.), koji pouzdano vremenski određuje nalaz ogrlice od kauri-pužica.⁵⁶ Slijedeći vrlo važan terminus jest također nalaz Andrijinog denara u grobnoj cjelini broj 107, koji također pouzdano određuje položaj ogrlice od kauri-pužica u početak II. stupnja bjelobrdске kulture.⁵⁷ Na taj način smo dokumentirali nazočnost kauri-pužica u groblju Bijelo Brdo II već od rane faze I. stupnja, tijekom trajanja čitavog I. stupnja, do u II. stupanj bjelobrdске kulture, tj. do u vrijeme vladavine kralja Andrije I.

U groblju u selu Sv. Juraj u Trnju u međurječju Drave i Mure registrirana je pojava kauri-pužica zajedno s facetiranim poliedričkim perlama tipa 41a u grobnoj cjelini broj 8, koju smo pripisali kasnoj fazi II. stupnja bjelobrdске kulture.⁵⁸

U groblju na redove nedaleko sela Ciganke otkriveni su kauri-pužici u bogato opremljenom dječjem grobu broj 9, koji je pouzdano datiran srebrnim denarima ugarskog kralja Andrije I. (1046.-1061.). Ondje se bušeni kauri-pužici javljaju na ogrlici zajedno s perforiranim srebrnim denarima spomenutog vladara iz kuće Arpadovića.⁵⁹ Ovaj dječji grob uvrstili smo u kasnu fazu II. stupnja bjelobrdске kulture.⁶⁰

O dugotrajnom persistiranju kauri-pužica u funkciji privjesaka ogrlica svjedoče nalazi iz groblja u Mačvanskoj Mitrovici. U mlađem horizontu pokopavanja u ovom nalazištu javljaju se kauri-pužici u grobnim cjelinama broj 193 i 215. Posebice je znakovita grobna cjelina broj 215 unutar koje su, pored karičice tipa 18 i velikoformatne karike tipa 13, uz ogrlicu od staklenih zrnaca i kauri-pužica, nađena četiri bušena denara koji pripadaju vremenskom rasponu vladanja od Kolomana (1095.-1114.) do Geze II. (1141.-1161.).⁶¹ Tako smo spomenute kauri-pužice u mogućnosti pouzdano datirati u drugu polovicu 12. stoljeća.

Prema L. Niederleu kauri-pužići su vrlo često bili importirani u slavenske krajeve s obala Crvenog mora ili Indijskog oceana.⁶² J. Korošec je mišljenja da su kauri-pužići (lat. *Cyprea moneta*) u naše krajeve dolazili iz istočnog dijela Sredozemlja.⁶³ Ovom mišljenju ne nalazimo nikakva prigovora s obzirom na realnu mogućnost, da su iz spomenutog područja trgovačkim putovima kao omiljen i široko raširen ukras dolazili u međurječje Drave i Save, odnosno u našem slučaju do Kalničkog prigorja.

Tijekom arheoloških istraživanja koja je na lokalitetu kod sela Popovec obavila S. Ercegović u inventaru je registriran nalaz srebrne lijevane volinjske naušnice. Ovu varijantu rustikalno oblikovanih inačica luksusnih volinjskih naušnica rađenih u tehnici granulacije i filigrana J. Giesler je označio kao tip 17b.⁶⁴ Možemo uvjerljivo braniti argumentima tvrdnju da je volinjski tip lijevanih rustičnih naušnica tipa 17b jedan od najraširenijih i najomiljenijih oblika ukrasa u sklopu bjelobrdске kulture na prostoru međurječja Mure, Drave, Dunava i Save. Naime, dokazano je postojanje šest nalazišta luksusne varijante naušnica tipa 17a i čak 18 nalazišta na kojima su registrirane rustikalne inačice tipa 17b. Varijanta 17b rasprostranjena je unutar cjelokupnog teritorija savsko-dravskog međurječja, dok su luksusne inačice tipa 17a registrirane pretežito u njegovom istočnom dijelu.⁶⁵ Znakovita koncentracija naušnica tipa 17b primijećena je u zapadnom dijelu međurječja Drave i Save, pa je u tom kontekstu shvatljiva i pojava ovog tipa naušnica u sklopu inventara bjelobrdskog groblja nedaleko potkalničkog sela Popovca. Giesler je na primjeru Gomjenice pokušao riješiti pojavu naušnica tipa 17b i tom prigodom dokazao njihovu pojavu kronologijski nakon lijevanih naušnica tipa 14, 15 i 16.⁶⁶ Slične rezultate dobio je i u sklopu fundusa groblja Halimbaseres u susjednoj Transdanubiji.⁶⁷ Dosad neјtemeljitiјi prikaz naušnica tipa 17a i 17b dao je Z. Vinski proučavajući problematiku postojanja radionica nakita starohrvatskog doba u Sisku.⁶⁸ Vinski je volinjske naušnice datirao u početak 11. stoljeća, sinkrono s ostavom u Tokaju.⁶⁹

Analiza pojave naušnica tipa 17b koju smo proveli na nekolicini iskazljivih bjelobrdskih nalazišta potvrdila je kronologijski položaj ove osebujne nakitne tvorvine. Naime, unutar Bijelog Brda II. dokazana je pojava volinjske naušnice u kombinaciji s predmetima primjerenim svršetku I. stupnja bjelobrdске kulture.⁷⁰ U sklopu velikog groblja na redove na položaju Lijeva bara u Vukovaru registrirana je pojava lijevanih rustikalnih volinjskih naušnica tipa 17b također potkraj I. stupnja bjelobrdске kulture. Naime, ondje je potvrđeno pojavljivanje naušnica tipa 17b tijekom treće lokalne faze posjedanja groblja, koja je sinkrona svršetku I. stupnja bjelobrdске kulture.⁷¹ Podjednako se i u velikom groblju Ptuj-Grad volinjske naušnice tipa 17b javljaju tijekom druge lokalne faze posjedanja ukopišta, koja je sinkrona svršetku I. stupnja bjelobrdске kulture.⁷² Naša analiza horizontalne stratigrafije najvećeg bjelobrdskog groblja u karpatskoј kotlini u Majsu u mađarskom dijelu županije Baranja dokazala je pojavu naušnica tipa 17b tijekom druge lokalne faze posjedanja groblja koja je sinkrona svršetku I. stupnja bjelobrdске kulture.⁷³

Persistiranje uporabe naušnica tipa 17b možemo u međurječju Drave i Save slijediti sve do nastupa kasne faze II. stupnja bjelobrdске kulture. Naime, u inventaru bjelobrdskog groblja u međimurskom selu Sv. Juraj u Trnju registrirana

je pojava naušnica 17b u ranije spominjanoj grobnoj cjelini broj 6.⁷⁴ Ondje se pored srebrne lijevane volinjske naušnice tipa 17b javlja prsten tipa 35 i ogrlica od facetiranih poliedričkih ametistnih i fluoritnih perli tipa 41a. Groblje Sv. Juraj u Trnju valja pripisati kasnoj fazi II. stupnja bjelobrdske kulture. Podjednako kasno, tj. oko svršetka I. i početka kasne faze II. stupnja bjelobrdske kulture javljaju se lijevane naušnice tipa 17b i u inventaru grobne cjeline broj 11 bjelobrdskog groblja kod sela Ciganke nedaleko Slatine u podravskom dijelu Slavonije.⁷⁵

Na temelju detaljnog vrednovanja svekolikog inventara bjelobrdskog groblja na položaju Bregi kod potkalničkog sela Popovca oblikovala se kronologijsko-tipologijska tabela koja zorno ocrtava vremenske okvire pokopavanja na ovom nalazištu (tab. VII.). Usamljeni slučajni nalaz lijevane naušnice tipa 14a kao, zacijelo, starije ukrasne tvorevine, određuje približno donju vremensku granicu početka upotrebe groblja. S obzirom na činjenicu da preostale analizirane ukrasne tvorevine, poput karičica sa S-petljom (tip I.-II.), ogrlice od perforiranih facetiranih poliedričkih ametistnih perli (tip 41a), lijevane rustikalne inačice volinjskih naušnica (tip 17b) i lijevanog križića (tip 45), obuhvaćaju glavnu vremenu posjedanja groblja u Popovcu, što se jasno razabire iz priložene tab. VII., skloni smo početak pokopavanja smjestiti potkraj I. stupnja bjelobrdske kulture. Prema našem prijedlogu kronologije bilo bi to potkraj kasne faze I. stupnja bjelobrdske kulture, vjerojatno oko 1015.-1020. godine (tab. VII.). Pojava lijevane srebrne rustikalne inačice volinjske naušnice (tip 17b) potkrepljuje tu pretpostavku i još jasnije naglašava pretpostavljenu donju granicu iskorištenja ukopišta. Pojava olovnog križića u jednodjelnom kalupu, koji smo označili kao tip 45 i odredili mu precizniji kronologijski položaj tijekom kasne faze II. stupnja bjelobrdske kulture, određuju gornju granicu posjedanja groblja na položaju Bregi. Prema Gieslerovoj kronologiji početak kasne faze II. stupnja bjelobrdske kulture možemo pretpostaviti oko 1070. godine. Na temelju tog podatka skloni smo prestanak upotrebe groblja smjestiti oko 1070.-1080. godine.

Izneseni vremenski okvir od oko 1015.-1020. do 1070.-1080. godine ostavlja prostor za pokopavanje pokojnika iz nedalekog sinkronog srednjovjekovnog sela tijekom dvije do tri generacije. Vjerojatno je prestankom pokopavanja u groblju kod sela Popovec nastavak pokopavanja uslijedio na nekom od susjednih ukopišta. Pretpostavljamo da je središnje groblje potkraj 11. stoljeća moglo biti u nedalekom Sv. Petru Orehovcu, gdje je i danas župna crkva interesantna hagonima i središnje groblje za nekolicinu okolnih potkalničkih sela. Buduća istraživanja na tom položaju dati će podršku iznesenoj pretpostavci ili će je negirati.

Iz priložene kronologijsko-tipologijske tabele proizlazi da je bjelobrdsko groblje kod sela Popovca u Kalničkom prigorju bilo iskorišteno u rasponu od vremena svršetka vladavine hrvatskog kralja Mihajla Krešimira III. (1000.-1030.) do svršetka vladavine kralja Petra Krešimira IV. (1058.-1074.), odnosno početka kraljevanja Dmitra ili Zvonimira (1074.-1093.). Promatrani zemljopisni prostor Kalničkog prigorja bio je od 1027. godine pod upravom Svetoslavića, grane loze Trpimirovića.⁷⁶ Zvonimir, od 1075. godine, moćan kralj narodne dinastije, nastojao je još za svog banovanja Slavonskim banatom ili dukatom, *de facto* prostorom međurječja Drave i Save, zbog opasnosti od Otonskog cara, uspostaviti čvrste

rodbinske veze s vladarskom kućom Arpadovića, što je imalo kasnije sudbonosne posljedice za hrvatsko kraljevstvo u cjelini. Dolaskom Arpadovca Ladislava I. (1077.-1095.) na hrvatsko prijestolje i uspostavljanjem vlasti nad prostorom međurječja Drave i Save, pa posebice osnutkom biskupije u Zagrebu 1093.-94., stvorene su pretpostavke za odgovarajući crkveni ustroj. Upravo to je povijesni okvir i pogodan trenutak kada je vrlo vjerojatno iskorišteno pretpostavljeno ukopište oko crkve Sv. Petra u Orehovcu, koje je tada vjerojatno bilo središnje za desetak okolnih srednjovjekovnih selišta. To je uostalom tijekom vladavine Ladislava I., a posebice u doba Kolomanovo zakonska obveza.⁷⁷

S obzirom na vremenski okvir unutar kojeg je nekoć obavljeno pokopavanje na jugozapadnoj padini položaja Bregi u Kalničkom prigorju, valja i tamošnju, zacijelo autohtonu slavensku populaciju, inače jednog od važnih tvoritelja srednjovjekovne bjelobrdске kulture, koja se jasno manifestira u inventaru groblja, poistovjetiti s hrvatskim pučanstvom, koje naseljava onodobne prostore središnje Hrvatske i koje, dakako, tvori autohtonu etničku osnovu koju tek naknadno djelomično nadslojavaju Mađari. Naime, dolaskom vladara iz kraljevske kuće Arpadovića oblikuju se i na ovim prostorima srednjovjekovne Hrvatske specifični okviri novog suživota, kojemu prethode oblici materijalne kulture prepoznati i tvarno zasvjedočeni u bjelobrdskom habitusu groblja na položaju Bregi u Kalničkom prigorju. Široko prihvaćena, bjelobrdска kultura samosvojni je izraz njezine ukorijenjenosti u populaciji koja, od istočnoslavonskih nizina savsko-dravskog međurječja do gorskih kosa Kalnika, oblikuje i koristi se istim nakitnim tvorevinama i srodnom tipologijom oblika. Ta materijalna kultura priložena kao duhovna vrijednost pokojnicima, prati ih u njihovu zagrobnom životu i prije povijesne nazočnosti Mađara, kao što je dokazano i na primjeru bjelobrdskog groblja Popovec-Bregi.

¹ S. Dimitrijević, Sjeverna zona, Neolit u centralnom i zapadnom dijelu sjeverne Jugoslavije, PJZ, II, Sarajevo 1979, str. 333-349.

² K. Vinski-Gasparini, Srednje brončano doba savsko-dravskog međurječja i Bosanske posavine, PJZ, IV, Sarajevo 1979., str. 493; Ž. Demo, Prilog topografiji križevačke regije u antičko doba s osvrtom na numizmatičke nalaze, Križevački zbornik, II., Križevci 1982., str. 85; Z. Marković, Kasnobrončanodobni lokaliteti oko Križevaca, Križevački zbornik, II., Križevci 1982., str. 61; Z. Homen, Otkriće novog kasnobrončanodobnog lokaliteta na Kalniku, Obavijesti HAD, 2, Zagreb 1987., str. 26-28; N. Majnarić-Pandžić, Igrišće na Kalniku, kasnobrončanodobno naselje, AP, 29, (1988), Ljubljana 1990., str. 79-80.

³ Ž. Demo, o.c., (n. 2), str. 90, n. 3.

⁴ S. Ercegović, Sondiranje ranosrednjovjekovne nekropole u Popovcu, AP, 1, Beograd 1959., str. 105-107; Z. Homen, Pokusno sondiranje na ranosrednjovjekovnoj nekropoli u Popovcu, Muzejski vjesnik, Čakovec 1984., br. 7, str. 49-52; Ž. Tomičić, Prekrižje-Gornji Obrež na Kalniku, ranosrednjovjekovno groblje, Obavijesti HAD, 1, Zagreb 1988., str. 25-27; Ž. Tomičić, Popovec-Bregi, ranosrednjovjekovno groblje, AP 29, (1988.), Ljubljana 1990., str. 198-200.

⁵ S. Ercegović, o.c., (n. 4).

⁶ Ibidem, str. 107.

⁷ Z. Homen, o.c., (n. 4), str. 49.

⁸ Ibidem, str. 49, sl. 1.

⁹ Ibidem, str. 49-52.

- ¹⁰ Ibidem, str. 51.
- ¹¹ Ž. Tomičić, o.c., (n. 4); Idem, Popovec-Bregi, ranosrednjovjekovno groblje, Obavijesti HAD, 2, god. XXI, Zagreb 1989., str. 27-29.
- ¹² Ibidem, o.c., (n. 11), str. 27.
- ¹³ Z. Homen, o.c., (n. 4), str. 49.
- ¹⁴ S. Ercegović, o.c. (n. 4).
- ¹⁵ Z. Homen, o.c. (n. 4).
- ¹⁶ Ž. Tomičić, o.c. (n. 11).
- ¹⁷ Ž. Tomičić, Prilog istraživanju kronologije srednjovjekovnog groblja Lijeva bara u Vukovaru, SHP, ser. III, sv. 20, Split 1990., str. 144, 146.
- ¹⁸ Ibidem, str. 144.
- ¹⁹ Ž. Tomičić, Novi prilozi vrednovanju ostavštine srednjovjekovnog groblja Bijelo Brdo II, Prilozi, 8, Zagreb 1991., tab. 27.
- ²⁰ Idem, o.c. (n. 17), str. 144.; Ž. Tomičić, Prilog istraživanju kronologije bjelobrdske segmenta srednjovjekovnog groblja Ptuj-Grad, Ptujski zbornik, Ptuj 1993. (u tisku).
- ²¹ Ž. Tomičić, Arheološka slika međuriječja Mure, Drave i Dunava i Save u svjetlosti materijalnih izvora bjelobrdske kulturnog kompleksa, Zagreb 1989., (doktorska disertacija), tab. 210.
- ²² J. Giesler, Untersuchungen zur Chronologie der Bijelo Brdo Kultur, PZ, 56, Heft 1, Berlin-New York 1981., tab. 53, 2.
- ²³ Ž. Tomičić, o.c. (n. 17), 134.
- ²⁴ Ibidem, str. 134.
- ²⁵ Ibidem, tab. XXV.
- ²⁶ Ž. Tomičić, o.c. (n. 19), tab. 27.
- ²⁷ Ž. Tomičić, o.c. (n. 20), tab. 18.
- ²⁸ J. Giesler, o.c. (n. 22), str. 94, tab. 53, 2.
- ²⁹ B. Szöke, A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei. Régészeti tanulmányok I, Budapest 1962.
- ³⁰ B.M. Szöke - L. Vándor, Pusztaszentlászló Árpád-kori temetője, Fontes Arch. Hung., Budapest 1987., str. 147-150.
- ³¹ J. Giesler, o.c., (n. 22), 132, cf. n. 327.
- ³² Ibidem, str. 132.
- ³³ Ž. Tomičić, Srednjovjekovni arheološki izvori u međurječju Mure i Drave - prikaz rezultata novijih istraživanja. Arheološka istraživanja u Podravini i Kalničko-bilogorskoj regiji, Izdanja HAD, 14, Zagreb 1990., str. 115-129.
- ³⁴ Ž. Tomičić, Tragom novijih istraživanja bjelobrdske kulture u slavonskom dijelu Podravine, Prilozi 7, Zagreb 1990., str. 85-106.
- ³⁵ Z. Homen, o.c. (n. 4), str. 49-52.
- ³⁶ Ž. Tomičić, o.c. (n. 17), sl. 4.
- ³⁷ Ibidem, sl. 4.
- ³⁸ Ibidem, sl. 4.
- ³⁹ Ibidem, tab. VII., 1-2.
- ⁴⁰ Ibidem, tab. XI., 2.
- ⁴¹ Ibidem, tab. XI., 2.
- ⁴² Ž. Tomičić, o.c. (n. 19), tab. 17.
- ⁴³ J. Brunšmid, Hrvatske sredovječne starine, VHAD, 7, Zagreb 1903./4, str. 30-97.
- ⁴⁴ N. Miletić, Slovenska nekropola u Mahovljanima kod Banjaluke, GZMBiH, Arheologija, Nova ser., sv. XXXIV/1979., Sarajevo 1980., str. 81-154.
- ⁴⁵ N. Miletić, Slovenska nekropola u Gomjenici kod Prijedora, GZMBiH, sv. XXI/XXII- Arheologija. Sarajevo 1967., str. 81-154.
- ⁴⁶ S. Ercegović-Pavlović, Les nécropoles romaines et médiévales de Mačvanska Mitrovica, Sirmium XII, Recherches archéologiques en Syrmie. Beograd 1980.
- ⁴⁷ N. Miletić, o.c. (n. 45), str. 125.
- ⁴⁸ N. Miletić, o.c. (n. 44), str. 142.
- ⁴⁹ Ž. Tomičić, o.c. (n. 17), tab. X., 1.
- ⁵⁰ N. Miletić, o.c. (n. 44), str. 154, cf. n. 35.
- ⁵¹ K.K. Éry, Reconstruction on the tenth century population of Sárbogard on the basis of archaeological and anthropological data, Alba Regia, VIII.-IX., Székesfehérvár 1967, str. 103, tab. XXX., 3.

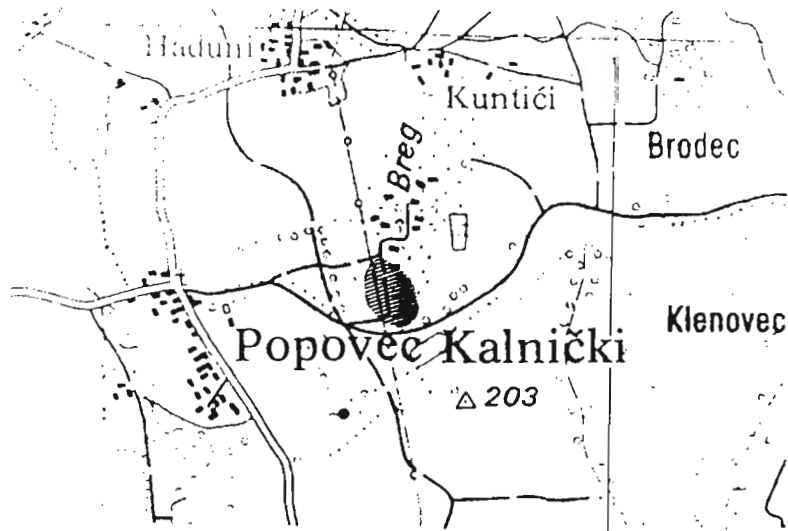
- ⁵² B. M. Szöke - L. Vandor, o.c. (n. 30), str. 148.
⁵³ Ibidem, str. 154-155.
⁵⁴ E. Halikova - A. Halikov, Altungarn an der Kama und im Ural (Das Gräberfeld von Bolschie Tigani). Régészeti füzetek, ser. II, No. 21, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest 1981., tab. VII./22, tab. XV/5, tab. XVI./12, tab. XXXII./A.
⁵⁵ Ž. Tomičić, o.c. (n. 19), tab. 27.
⁵⁶ Ibidem, tab. 27.
⁵⁷ Ibidem, tab. 27.
⁵⁸ Ž. Tomičić, o.c. (n. 33), sl. 4.
⁵⁹ Ibidem, tab. X, 1.
⁶⁰ Ibidem, tab. X, 2.
⁶¹ S. Ercegović-Pavlović, o.c. (n. 46).
⁶² L. Niederle, Život starých Slovanů. I/1. Praha 1911., str. 631; Idem, Rukovět slovanské archeologie 5. Praha 1931., str. 199.
⁶³ J. Korošec, Staroslovansko grobišče na Ptujskem gradu. Ljubljana 1950., str. 85, cf. n. 147.
⁶⁴ J. Giesler, o.c. (n. 22), 91-93, 94 sq.
⁶⁵ Ž. Tomičić, o.c. (n. 17), str. 150.
⁶⁶ J. Giesler, o.c. (n. 22), str. 100.
⁶⁷ Ibidem, str. 103.
⁶⁸ Z. Vinski, O postojanju radionica nakita starohrvatskog doba u Sisku, VAMZ, ser. 3, sv. IV, Zagreb 1970., 58 sq.
⁶⁹ Ibidem, 63, cf. n. 101.
⁷⁰ Ž. Tomičić, o.c. (n. 19), tab. 27.
⁷¹ Ibidem, o.c. (n. 19), tab. XXV.
⁷² Ž. Tomičić, o.c. (n. 20), tab. 18, tab. 19.
⁷³ Ž. Tomičić, o.c. (n. 21), tab. L.
⁷⁴ Ž. Tomičić, o.c. (n. 33), sl. 4.
⁷⁵ Ž. Tomičić, o.c. (n. 34), tab. X., 2.
⁷⁶ M. Barada, Dinastičko pitanje u Hrvatskoj XI. stoljeća. VAHD, L / 1928-29, Split (1932), str. 157-199.
⁷⁷ I. Bóna, Bemerkungen zum I. Bd. des Werkes: Das Landnahme - und Früharpadenzeitliches Fundmaterial Ungarns, Acta Hung, 36, Budapest 1984., str. 288.

Tab. I., 1. Topografski zemljovid okolice Križevaca s položajem nalazišta Bregi kod sela Popovec. Mjerilo 1:25000. Crtež: Ž. Tomičić.

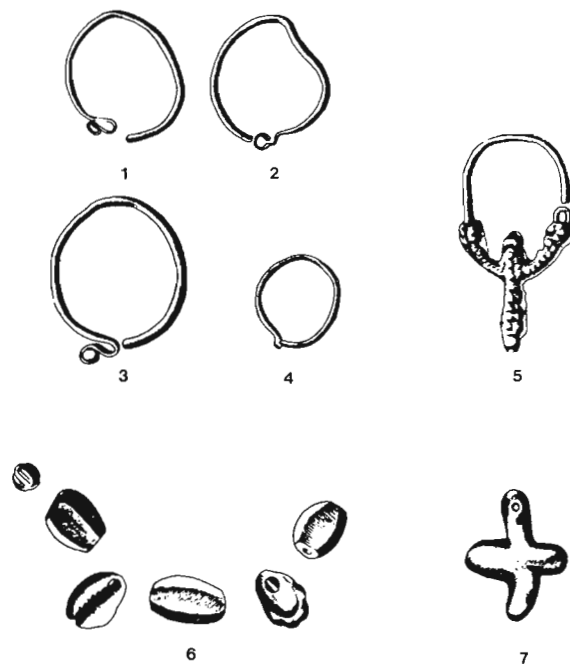
Tab. I., 2. Pogled s jugoistoka na položaj Bregi kod sela Popovec. Snimio Ž. Tomičić.

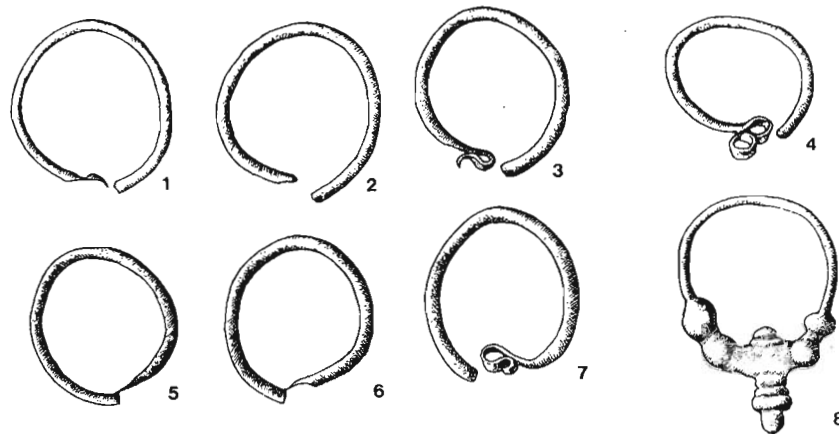
Tab. II., 1. Detalj topografskog zemljovida mikroregije sela Popovec s položajem srednjovjekovnog groblja. Mjerilo 1:50000. Crtež: Ž. Tomičić.

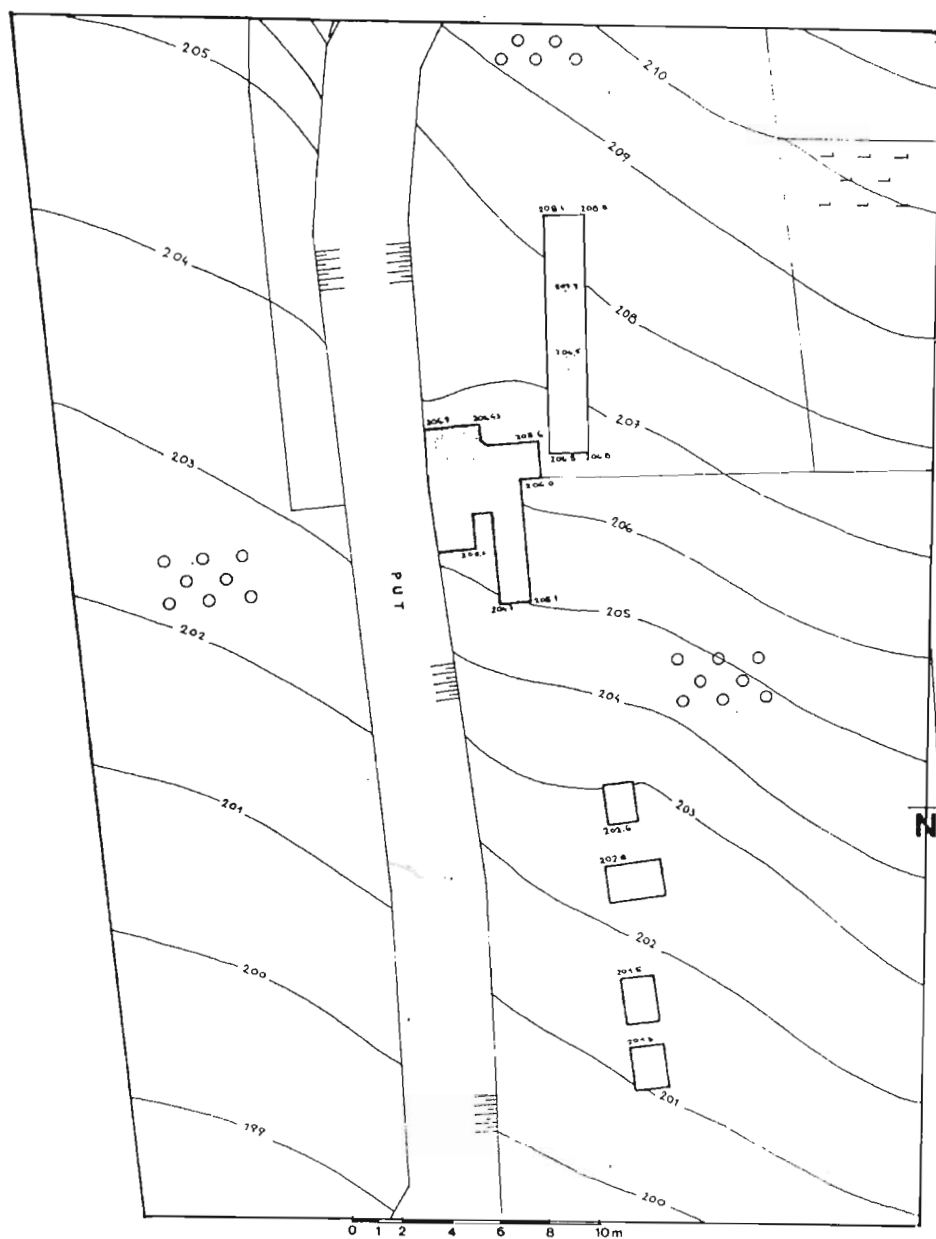
Tab. II., 2. Pogled s jugoistoka na zonu arheoloških istraživanja na položaju Bregi kod sela Popovec tijekom 1988. godine. Snimio: Ž. Tomičić.

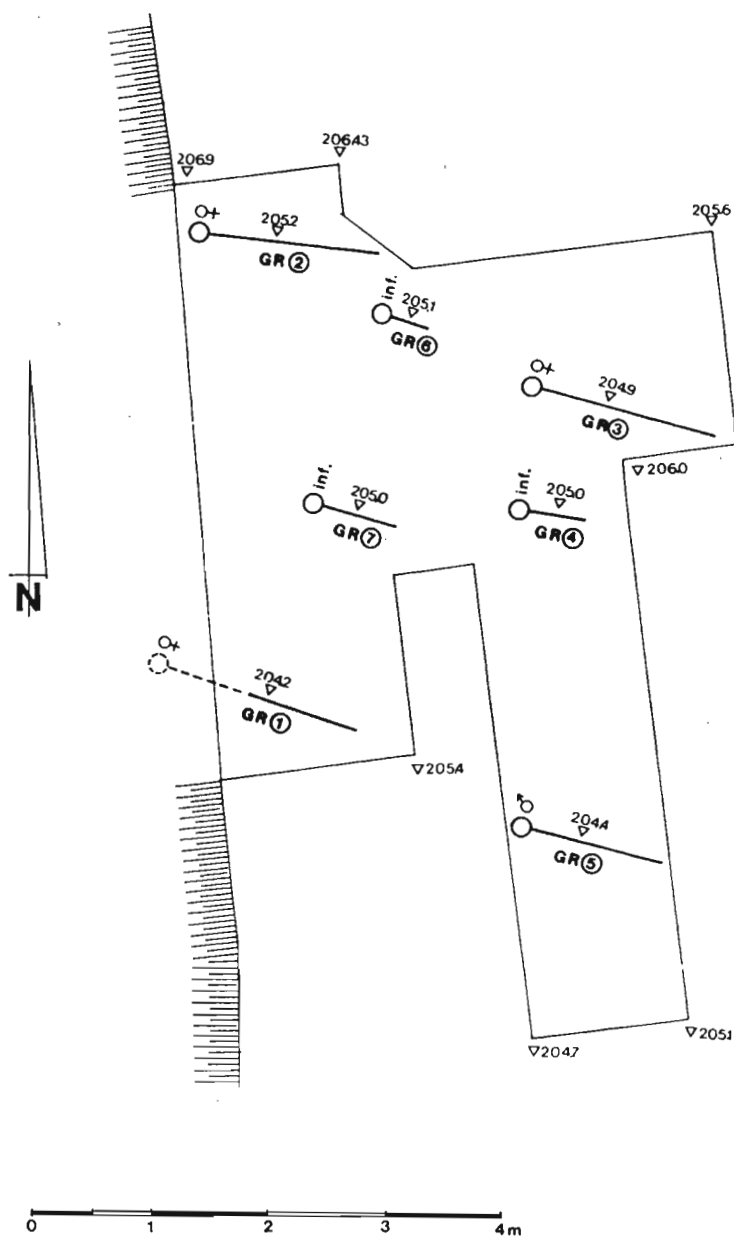
Tab. III., 1. Slučajni arheološki nalazi prikupljeni prije 1959. godine (1-5) i tijekom obilaska terena 1983. godine (6-7) na položaju srednjovjekovnog groblja Popovec-Bregi. Mjerilo 1:1. Crtež: K. Rončević.

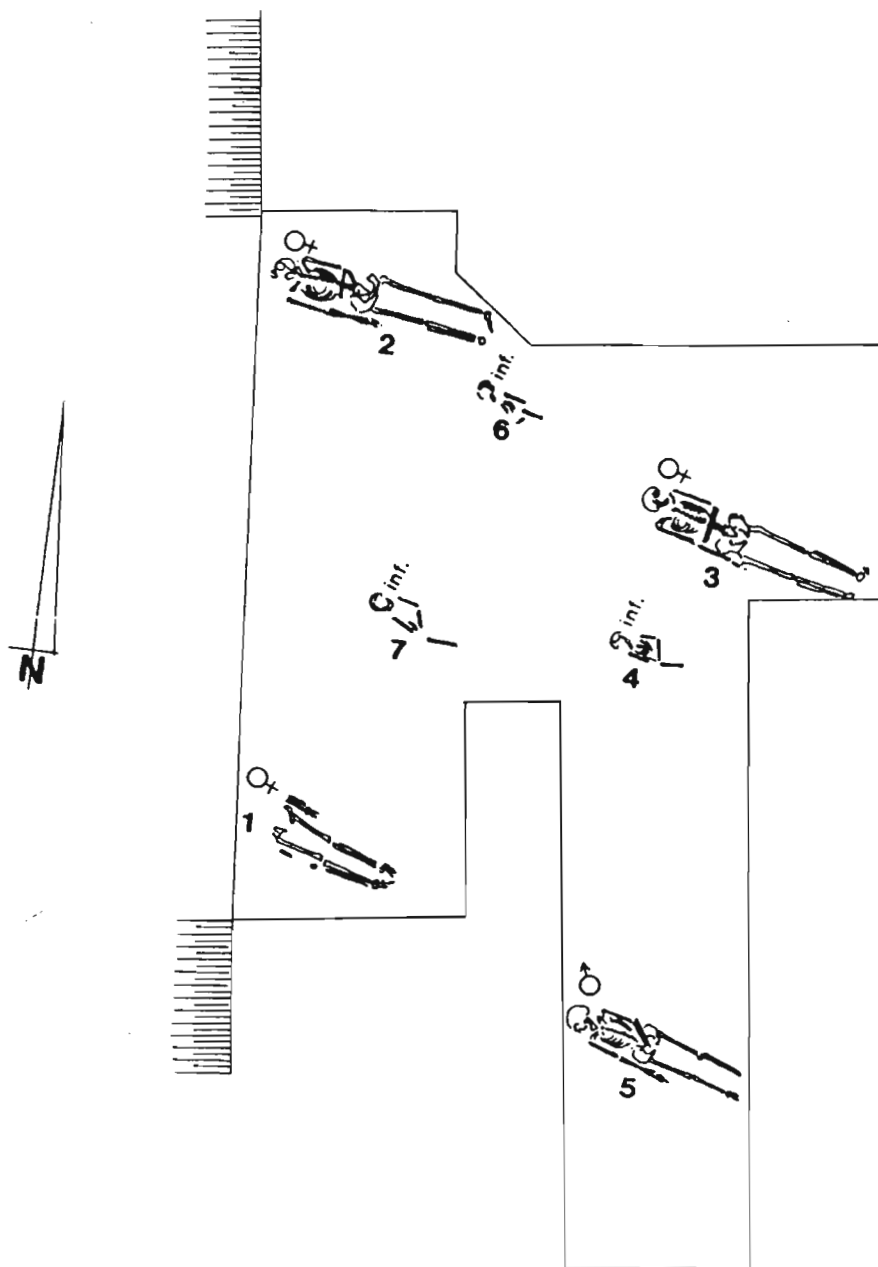
Tab. III., 2. Popovec-Bregi, ukrasne tvorevine otkrivene tijekom arheoloških istraživanja 1959. godine. Mjerilo 1:1. Crtež: M. Gregl.

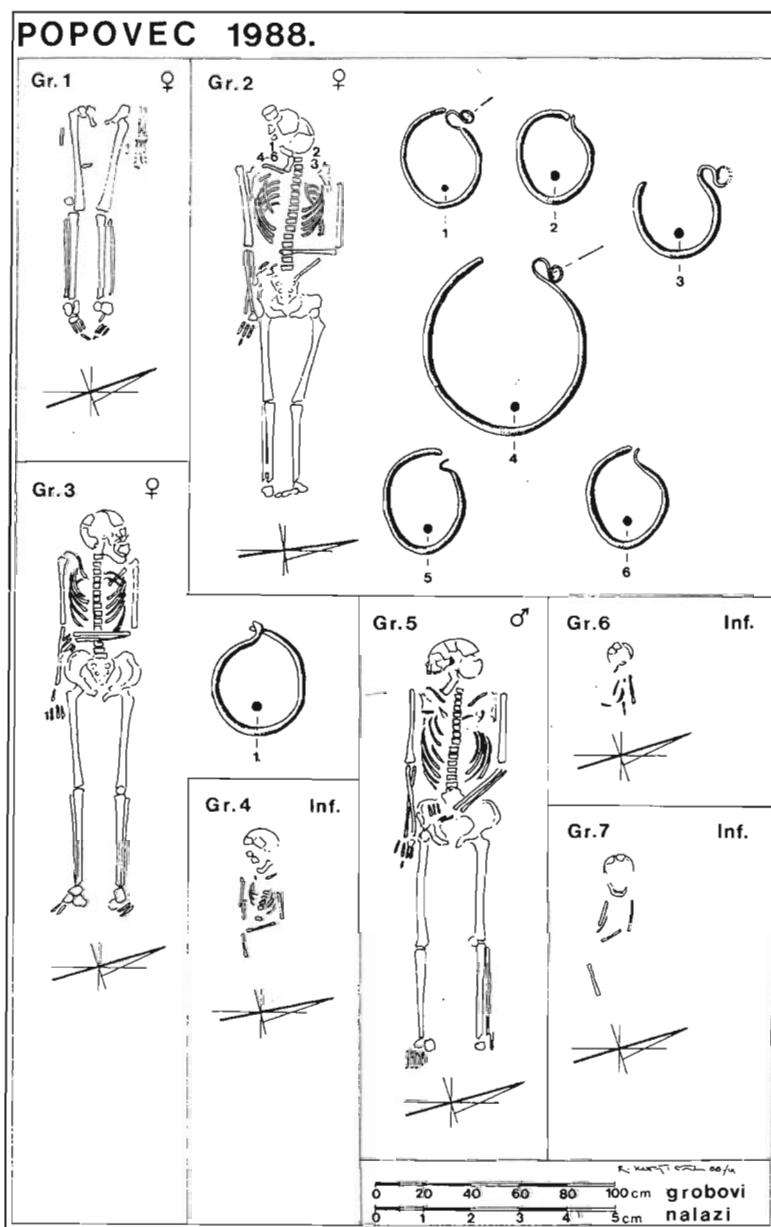
Tab. IV. Situacijski plan groblja Popovec-Bregi s položajem arheoloških pokusnih sondi istraživanih 1959. (A-B), 1983. (C-D) i 1988. godine (E-H). Mjerilo 1:200.
Crtež: K. Rončević na temelju geodetske podloge.

Tab. V, 1. Detalj situacijskog plana groblja Popovec-Bregi istraživanog tijekom 1988. godine. Mjerilo 1:50. Crtež: K. Rončević.

Tab. V, 2. Popovec-Bregi, ortogonalni crteži grobnih cjelina broj 1-7 istraživanih tijekom 1988. godine. Crteži: K. Rončević.

Tab. VI., Popovec-Bregi, ortogonalni crteži grobnih cjelina broj 1-7 istraživanih tijekom 1983. (3 i 5), odnosno 1988. godine (1,2,4,6 i 7).
 Crteži: K. Rončević.

P O P O V E C - B R E G I											
HRVATSKI VLADARI	MIHAJLO KREŠIMIR II 969	STJEPAN DRŽISLAV 997	MIHAJLO KREŠIMIR III 1030	STJEPAN I 1038	PETAR KREŠIMIR IV 1074	DMITAR ZVONIMIR 1093	PETAR				
MADARSKI VLADARI	TAKSONY 972	GEZA 997	STJEPAN I SVETI 1038	SAMUEL PETAR 1061	ANDRIJA SALAMON 1074	LADISLAV I 1095	KOLOMAN 1116				
J. GIESLER	RANA BIJELO BRDO I		BIJELO BRDO I		BIJELO BRDO II		KASNA		1100		
CODE NR.	965	995	1030	1070	1100						
14a	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
I-II	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
41a	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
17b	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
45	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
FAZA STUPANJ	965	995	1030	1070	1100						
BIZANTSKI VLADARI	ROMAN II, NIKIFOR IVAN CIMISK 976	BAZILIJ II 1025	MIHAJLO IV, KONSTANTIN IX 1034	MIHAJLO V, TEODORA, MIHAJLO VI 1081	ALEKSJE I KOMNEN 1118	IVAN II KOMNEN 1143					
NJEMAČKI VLADARI	OTON I 973	OTON II 983	OTON III 1002	HENRIK II 1024	KONRAD II 1039	HENRIK III 1056	HENRIK IV 1106				

Tab. VII. Tipologijsko-kronologijska tabela groblja Popovec-Bregi.
 Crtež: S. Lebarić, dipl. inž. arh.

Koristimo se ovom prigodom da ljubazno zahvalimo kolegi Zoranu Homenu, arheologu i ravnatelju Gradskog muzeja u Križevcima, na omogućenom uvidu i iskorištenju pokretnih nalaza otkrivenih tijekom njegova istraživanja 1983. godine. Našu zahvalnost iskazujemo Silviji Lebarić, d.i.a., te crtačima Miljenku Greglu i Krešimiru Rončeviću, koji su ovaj rad opremili odgovarajućim ilustrativnim priložima. Za dragocjenu geodetsku podršku tijekom iskopavanja 1988. godine zahvaljujemo Josipu Okreši, dipl. inž. geodezije iz Križevaca.

Literatura:

BARADA, M., 1928./29., Dinastičko pitanje u Hrvatskoj XI. stoljeća, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, L/ 1928-1929, Split, (1932), 157-199.

BONA, I., 1984., Bemerkungen zum 1. Bd. des Werkes: das Landnahme- und Frühhar-padezeitliche Fundmaterial Ungarns, *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 36, Budapest 1984., 283-294.

DEMO, Ž., 1982, Prilog topografiji križevačke regije u antičko doba s osvrtom na numizmatičke nalaze, *Križevački zbornik*, II., Križevci 1982.

DIMITRIJEVIĆ, S., 1979, Sjeverna zona. Brezovljanski tip sopotske kulture, *Praistorija Jugoslavenskih zemalja*, II., Sarajevo 1979, 333-349.

ERCEGOVIĆ, S. 1959, Sondiranje ranosrednjovjekovne nekropole u Popovcu, *Arheološki pregled*, 1, Beograd, 1959, 105-107.

ERCEGOVIĆ-PAVLOVIĆ, S., 1980, Les nécropoles romaines et médiévales de Mačvanska Mitrovica, *Sirmium*, XII., Recherches archéologiques en Syrmie. Beograd 1980.

ÉRY, K.K., 1967, Reconstruction on the Tenth Century Population of Sarbograd on the Basis of Archaeological and Anthropological Data, *Alba Regia VII-IX*. Székesfehérvár, 1967.

HALIKOVA, E.A. - HALIKOV, A.H., 1981., Altungarn an der Kama und im Ural (Das Gräberfeld von Bolschie Tigani). *Régészeti füzetek*, ser. II. No. 21., Magyar Nemzeti Múzeum. Budapest 1981.

HOMEN, Z., 1984., Pokusno sondiranje na ranosrednjovjekovnoj nekropoli u Popovcu, *Muzejski vjesnik* 7, Čakovec, 1984, 49-52.

HOMEN, Z., 1987., Otkriće novog kasnobrončanog lokaliteta na Kalniku, *Obavijesti HAD*, 2, Zagreb 1987., 26-28.

KOROŠEC, J., 1950., Staroslovansko grobišće na Ptujskem gradu. Ljubljana 1950.

MARKOVIĆ, Z., 1982., Kasnobrončani lokaliteti oko Križevaca, *Križevački zbornik*, II. Križevci 1982.

MAJNARIĆ-PANDŽIĆ N., 1990, Igrišće na Kalniku, kasnobrončanodobno naselje, *Arheološki pregled*, 29 (1988), Ljubljana 1990., 79-80.

MILETIĆ, N., 1967, Slovenska nekropola u Gomjenici kod Prijedora. *GZMBiH*, sv. XXI/XXII-arheologija. Sarajevo 1967., 81-154.

MILETIĆ, N., 1980., Slovenska nekropola u Mahovljanima kod Banja Luke. *GZMBiH*, Arheologija, n. ser., sv. XXXIV/1979., Sarajevo 1980., 137-160.

- NIEDERLE, L., 1911., Život starých Slovano. I/1, Praha 1911.
- NIEDERLE, L., 1931., Rukovět slovanske archeologie 5. Praha 1931.
- SZÖKE, B., 1962., A honfoglaló es kora Arpád - Kori magyarság régészeti emlékes, Régészeti tanulmányok I. Budapest 1962.
- SZÖKE, B.M. - VANDOR, L., 1987., Pustaszentlászló Arpád-kori temetője. *Fontes Arch. Hung.*, Budapest 1987., 147-150.
- TOMIČIĆ, Ž., 1988.a, Prekrižje-Gornji Obrež na Kalniku, ranosrednjovjekovno groblje, *Obavijesti HAD-a*, br. 1, god. XX, Zagreb 1988, 25-26.
- TOMIČIĆ, Ž., 1988.b, (1990.), Popovec / Breg, ranosrednjovjekovno groblje, *Arheološki pregled*, sv. 29, Ljubljana 1990., 198-200.
- TOMIČIĆ, Ž., 1989.a, Popovec-breg, ranosrednjovjekovno groblje, *Obavijesti*, br. 2, god. XXI, Zagreb, 1989, str. 27-28.
- TOMIČIĆ, Ž., 1989.b, Arheološka slika međurječja Mure, Drave, Dunava i Save u svjetlosti materijalnih izvora bjelobrdskog kulturnog kompleksa, (doktorska disertacija), Zagreb 1989, 204-207, tab. 64. - tab. 68.
- TOMIČIĆ, Ž., 1989.c, Arheološka topografija Kalničkog prigorja i Križevaca. *Umjetnička topografija Hrvatske - Križevci* (u tisku).
- TOMIČIĆ, Ž., 1990.a, Elaborat o arheološkim istraživanjima na lokalitetu Popovec-Bregi kod sela Sv. Petar Orehovec u Kalničkom prigorju tijekom 1988 godine, Institut za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Odjel za arheologiju, (broj: 2/90), Zagreb, 26.03.1990.
- TOMIČIĆ, Ž., 1990.b, Prilog istraživanju kronologije srednjovjekovnog groblja Lijeva bara u Vukovaru, *SHP*, ser. III, sv. 20, Split 1990., 111-189.
- TOMIČIĆ, Ž., 1990.c, Tragom novijih istraživanja bjelobrdske kulture u slavonskom dijelu Podravine, *Prilozi 7*, Zagreb 1990., 85-106.
- TOMIČIĆ, Ž., 1990.d, Srednjovjekovni arheološki izvori u međurječju Mure i Drave - prikaz rezultata novijih istraživanja, Arheološka istraživanja u Podravini i kalničko-bilogorskoj regiji, *Izdanja HAD*, 14, Koprivnica 1990., 115-129.
- TOMIČIĆ, Ž., 1991., Novi prilozi vrednovanju ostavštine srednjovjekovnog groblja Bijelo Brdo II, *Prilozi 8*, Zagreb 1991., 47-94.
- TOMIČIĆ, Ž., 1993., Prilog istraživanju kronologije bjelobrdskog segmenta srednjovjekovnog groblja Ptuj-Grad, *Ptujski zbornik*, Ptuj 1993. (u tisku).
- VINSKI, Z., 1970., O postojanju radionica starohrvatskog doba u Sisku, *VAMZ*, ser. III, sv. 4, Zagreb: 45-92.
- VINSKI-GASPARINI, K., 1979., Srednje brončano doba savsko-dravskog međurječja i Bosanske posavine, *PJZ*, IV, Sarajevo 1979.

Summary

BIJELO BRDO CULTURE IN THE KALNIK HILLS

Long ago the attention of archaeologists was focused on a mountain valley in the slopes of Kalnik (Table I) by a few chance finds. These finds were discovered alongside a village lane on the south-west slopes of Bregi Hill to the north of Popovec under Kalnik. While working in their vineyards and fields to the east and west of the lane leading there, the peasants from Popovec village often came across numerous remains of human skeletons and other finds which indicated the existence of an old cemetery. The finds, mostly jewelry, were collected during a survey of the site or field works and, especially, during three not very extensive archaeological campaigns. Typological analysis has enabled a precise chronology of the burials in the cemetery near Popovec.

From thorough evaluation of the inventory of the cemetery a chronological and typological table of burials on the site has been established (Table VII). An isolated, chance find of a cast earring of the 14a type, undoubtedly an earlier piece of jewelry, marks the lower time limit when the cemetery was first used. Other analyzed pieces of jewelry such as a small ring with an S-shaped loop (type I-II), necklaces of pierced faceted pearls (type 41a), innovations of cast rustic "Volinjane-type" earrings (type 17b) and a small cast cross (type 45), cover most of the time period of burials at Popovec (see Table VII) which leads to the conclusion that burials on this site must have been started towards the end of the first stage of Bijelo Brdo culture, probably around 1015-1020 (Table VII). The appearance of the cast silver rustic earring (type 17b) further confirms such a hypothesis, especially the lower time limit. The lead cross cast in a one-piece mould (marked as type 45 and dated to the late phase of the second stage) marks the upper time limit of burials on the Bregi Cemetery. According to Giesler's chronology, the beginning of the latter phase must be around the year 1070 which would mean that the cemetery stopped being used around 1070-1080.

The proposed time limit from 1015-1020 until 1070-1080 leads to the conclusion that two to three generations from the nearby Mediaeval village were buried here. When the cemetery near Popovec was no longer used burials continued in neighbouring cemeteries. In the late 11th century the central cemetery might have been the nearby St Peter's (Sv. Petar Orehovac) where the present-day parish church with an interesting dedication and central cemetery serving several villages under Kalnik is located. Further research on the site will either confirm or reject this hypothesis.

From the chronological and typological table it can be concluded that the Bijelo Brdo Cemetery near Popovec was used from the end of the rule of the Croatian kings Mihajlo Krešimir III (1000-1030) until the end of Petar Krešimir IV's (1058-1074), that is, under the beginning of Dmitar's or Zvonimir's rule (1074-1093). From 1027, the Kalnik area was governed by the Svetislavić family descended from the Trpimirović line. From 1075, Zvonimir was a strong king, but

earlier as a governor of Slavonski Banat or Dukat, de facto, the area between the Drava and Sava Rivers, he tried to make firm family contacts with rulers from the Arpad line because of the Ottoman danger. Later this proved fatal for the Croatian Kingdom as a whole. With the assent of Ladislav I from the Arpad family (1077-1095) to the Croatian throne and the restitution of power in the area between the Sava and Drava and, especially, the foundation of the Zagreb bishopric (1093-94), the way was paved for the organization of the church hierarchy. This is an historical frame and the moment when the cemetery around the Church St Peter's in Orehovac must have been centrally used by a dozen nearby Mediaeval villages. During the rule of Ladislav I and, especially, Koloman this was imposed by law.

Due to the chronological frame in which burials on the southwestern slopes of the Bregi site under Kalnik were practiced, that population, undoubtedly autochthonous Slavs, should be identified with the Croatian population which settled that historic area of central Croatia. The former population created Mediaeval Bijelo Brdo culture as manifested by the inventory of the burials. The Croats represent an autochthonous ethnic base which only later partly assimilated with the Hungarians. That is, with the rulers from the royal house of the Arpads a specific way of coexistence was formed on the entire territory of Mediaeval Croatia. This was preceded by a culture which can be recognized and evidenced in burial sites on the Bregi site under Kalnik Hill. The Bijelo Brdo culture was widely accepted which testifies to its rooting in the population which created and used the same jewelry and related typology of forms on a vast territory from east Slavonian fields between the Sava and Drava to Kalnik Hill. This material culture offered as spiritual wealth to the dead, accompanied them in their life after death before the coming of the Hungarians as is evidenced by the finds of the Bijelo Brdo Cemetery in Popovec-Bregi.